

ПЕДАГОГІКА

УДК 378

Т.І. СУЩЕНКО

*Класичний приватний університет,
м. Запоріжжя*

ВИКЛАДАЧ І ВИКЛАДАННЯ В ДОБУ ПРІОРИТЕТУ ОСОБИСТОСТІ

У статті висвітлено концептуальні підходи до цілеспрямованої професійної магістерської підготовки викладачів вищої школи.

Ключові слова: викладач, магістерська підготовка, професіоналізм, викладання.

Постановка проблеми. Динаміка змін, що відбуваються в сучасному суспільстві, нові висоти соціального прогресу неможливі без викладача вищої школи, здатного до швидких соціальних і психологічних перебудов.

Суспільству потрібен викладач із загостреним сприйняттям нового знання, підвищеною схильністю до сміливих психологічних рішень і доцільного ризику, особистість гуманна й високоосвічена, здатна виявити оптимальну активність у розвитку власних творчих здібностей.

Назріла необхідність у масовому розвитку й примноженні творчого потенціалу викладачів, які мають власні критерії побудови в собі і в інших нових, дедалі більш досконалих форм людського життя й гідних людських стосунків [1].

У рамках традиційного вузівського навчання, орієнтованого в основному на запам'ятовування, це завдання не може бути реалізованим. Потрібна переоцінка колишньої концептуальної стратегії всієї системи безперервної освіти, зміна існуючих теоретичних моделей перепідготовки викладацьких кадрів, розуміння суті й призначення педагогічної професії в умовах оновлення усіх сфер життя суспільства [2], різкого підвищення якості підготовки викладачів, модернізації змісту додаткової магістерської підготовки, вдосконалення діяльності усіх ланок магістратури.

Особливої уваги потребує вдосконалення магістерського педагогічного процесу, в якому майбутній викладач, навчаючись, відчув би себе повноцінним педагогом, отримав велику зацікавленість у професійному зростанні, впевненість у тому, що за успішної своєї діяльності він може просунути у професійному статусі чи по службі.

Аналіз досліджень. У працях В.П. Андрущенка, Г.О. Балла, І.Д. Бежа, С.У. Гончаренка, Н.П. Волкової, І.А. Зязюна, К.В. Корсака, В.Г. Кременя, В.І. Лугового, М.І. Михальченка, О.Г. Романовського, О.Я. Савченко, В.А. Семиченко, С.О. Сисоєвої, В.О. Сластьоніна та інших вказується на необхідність упровадження у вищих навчальних закладах реформ, завдяки яким можливою є модернізація професійної підготовки викладачів вищої освіти.

Мета статті – висвітлити концептуальні підходи до оптимізації професійної підготовки викладачів в умовах магістратури.

Виклад основного матеріалу. Змінюються цілі, завдання, функції вищої школи, її призначення. Вищі навчальні заклади, які працюють на майбутнє, мають стати не предметними, а особистісними по суті, змісту, зорієнтованими на людську індивідуальність, найвищу культуру людських відносин.

Але «педагогічна освіта з мовчазної позиції МОН стала аутсайдером вищої школи, її стратегія – наздогнати, а не випередити. Школа перестала бути реальним замовником змісту і результатів підготовки майбутнього вчителя. Навіть у педагогічних університетах професія вчителя стала лише однією серед інших. Учитель переважно не виховується як суб'єкт сучасних демократичних, культурних і технологічних цінностей» [3, с. 3].

Звідси – перший концептуальний підхід до вдосконалення процесу професійної підготовки викладачів вищої школи, спрямованої на гуманізацію навчального процесу, переоцінку всіх його компонентів у світлі духовно-перетворювальної функції, що радикально змінює зміст самої суті вузівського педагогічного процесу, ставлячи в центр уваги не предмет, не зміст і навіть не метод, а особистість (В.Г. Кремінь).

У такій ситуації організатори магістратури зобов'язані виступити як науковці, покликані розв'язати нову етичну проблему, яка потребує від них нової громадянської позиції і духовної самокритики. Практично це має такий вигляд: викладач магістратури, захоплюючи своїх слухачів цікавою навчальною метою, постійно оцінює особистий досвід і завжди перебуває в стані внутрішнього морального самоконтролю. У протилежному разі станеться відчуження знань від особи і знання залишаться для магістрантів простою навчальною дисципліною, що помітно звужує предмет магістерського навчання.

Для гармонійного засвоєння магістрами педагогічних знань необхідний досвід спільної з викладачем творчої діяльності й система мотивованого соціально цінного ставлення до нового розуміння соціальної ролі магістра, його нового статусу. Тільки за цієї умови відбувається оптимальне духовно-практичне засвоєння необхідної інформації, гуманізація магістерського педагогічного процесу.

Інший шлях удосконалення магістерської підготовки викладачів вищої школи – надання навчальній праці яскравої дослідницької активності, її спрямованості на сучасне вирішення нової педагогічної проблеми.

Як правило, такий процес супроводжується розгорнутими й доступними колективними пропозиціями, пошуками кращих, найефективніших рішень, аналізом паростків новаторського підходу. Педагогічний процес у такому разі природно й непомітно для слухачів перетворюється в науковий пошук, в якому в наявності всі його атрибути: сумнів, гіпотеза, аналіз, а в результаті – корекція педагогічних установок, постановка нових проблем та їх вирішення в умовах, які стимулюють новий колективний пошук.

Такий процес розглядається нами як вища форма соціально значущої діяльності викладача, бо сам він виступає як безпосередній творець і «розробник» навчальних тем, професійних ситуацій, методичних посібників і рекомендацій, його діяльність у своїй основі спрямована на пробудження повної самостійності й потягу до своєрідності, раціональності та пошуку різноманітних прийомів навчання і виховання.

Тому педагогічний процес у магістратурі ми розглядаємо як: *цілеспрямовану й керовану співтворчість викладачів і магістрантів, яка ґрунтується на несподіваному висвітленні багатоваріантних оптимальних і оригінальних педагогічних завдань та рішень.*

Таке визначення магістерського педагогічного процесу зобов'язало сформулювати його найважливіші цілі, зокрема такі, як:

- формування професійної установки магістрів;
- створення атмосфери відкритого й вільного творчого змагання, дискусійності, сприятливих навчальних міжособистісних відносин;
- з допомогою психологічно доцільної технології (переконаючого впливу, атракції, «феномена соціальної орієнтації» та ін.) формувати високоморальні професійні установки й особисті позиції, перетворюючи їх у власну систему цінностей.

Магістерський педагогічний процес базується на експериментально встановлених фактах про те, що в пам'яті людини зберігається при сталих умовах 90% того, що вона робить, близько 50% того, що вона бачить, і тільки 10% того, що вона чує. Отже, найефективніша форма навчання в магістратурі має ґрунтуватися на активному залученні магістрантів до відповідних педагогічних дій. Цим пояснюється розробка нами особливостей педагогічного процесу в системі магістерської підготовки, спрямованого на розвиток високого рівня професіоналізму, яка надалі, на наше переконання, більшою мірою буде брати на себе не тільки науково-методичні й пізнавальні функції, а професійно-духовні. Це єдина система, в

якій науково-дослідна діяльність викладачів і магістрантів безпосередньо й органічно поєднується з гострохарактерними проблемами вищої освіти, яка сприяє й стимулює цілеспрямований, безперервний духовний саморозвиток викладачів, що вимірюється високою культурою професійної співтворчості суб'єктів магістерського педагогічного процесу, мистецтвом професійного самовдосконалення, активним творчим самовиявленням.

Звідси – визначені нами на основі тривалих досліджень особливості магістерського педагогічного процесу й основні напрями адаптації викладачів до умов сучасного соціуму:

- забезпечення на усіх формах занять духовно-інтелектуальної взаємодії та співтворчості, у результаті якої виникає безліч педагогічних знахідок, ідей і пропозицій;

- розвиток у магістрантів стереотипу прагнення до новизни, нестандартного погляду на педагогічні проблеми, професіоналізм та існуючий соціум у сфері професійної діяльності;

- підготовка магістрантів до переоцінки колишнього професійного досвіду, перегляду усталених педагогічних позицій;

- спонування до переосмислення власних та загальнокультурних запитів; готовність на їх основі до пошуку нових дійових шляхів професійного самовдосконалення;

- досягнення магістрами особливого якісного стану у стилі, поведінці й відносинах, що виявляються у взаємній концептуальній «доробці» один одного, особливий творчий атмосфері навчального спілкування, умінні доброзичливо сперечатися, слухати, об'єктивно, без побоювання висловлювати будь-яку думку;

- спрямування викладацької діяльності на посилення професійної упевненості, зменшення пристрасті до негативів, на серйозні зрушення у свободі вибору доцільних, науково обґрунтованих педагогічних засобів;

- цілеспрямоване й активне відкриття та розвиток індивідуального внутрішнього духовного потенціалу магістрів, особливо таких їхніх якостей, як: спокійно-творче ставлення до змін і адаптація до них, до зіставлень та гіпотез, різного роду творчих випробувань тощо;

- залучення магістрантів до наукового обґрунтування власних точок зору на професію.

Існуючі особливості відрізняють педагогічний процес системи традиційного вузівського тим, що тут не тільки навчають зрілих людей, але й переучують їх, допомагають долати опір раніше сформованим стереотипам, пробуджують індивідуальне ставлення до них.

У цій роботі не можна проігнорувати весь попередній досвід магістрантів, їхній стиль уміло використовувати його (досвід) з метою подальшого професійного просування, враховуючи той факт, що в процесі магістерської підготовки кадрів нові педагогічні знання не сприймаються на віру, навіть якщо вони підкріплені позитивними фактами застосування на практиці. Старий досвід часто стає бар'єром на шляху до нових знань.

Пояснюється це тим, що все нове потребує додаткових затрат часу на переучування і пристосування, сама психологічна перебудова об'єктивно пов'язана з певними зусиллями. Тому навіть аргументовані докази на користь необхідності й доцільності додаткових зусиль в освоєнні нового знання не завжди сприяють подоланню такої суперечності.

Щоб зменшити або виключити негативні ефекти упереджень, слід так організувати педагогічний процес, щоб підвести магістрів до їх усвідомленої відмови від стереотипів. Досягти цього можна завдяки спільному творчому пошуку педагогічної істини, колективному обґрунтуванню користі й доцільності вчасної відмови від минулих стереотипів. Особливістю такої взаємодії є те, що в магістерській аудиторії нічого не можна нав'язувати. До інтелектуального творчого співробітництва має бути вироблена особлива схильність, у ній має бути сформована потреба.

Без перебільшення можна сказати: усвідомлена професійна співтворчість може бути тільки там, де є гідна мета, щире її усвідомлення, спільне з викладачем педагогічне передбачення й прогнозування, колективне осмислення оптимального інструментування, делікатний вплив досвідченого й авторитетного викладача, глибокий аналіз досягнутого результату, співвіднесення його з висунутими цілями тощо.

Якщо такий підхід матиме пріоритет у системі магістерської підготовки, з'явиться нескінченна кількість викладачів-новаторів.

Багаторічний досвід організації навчального процесу в різних магістерських аудиторіях показав: професійна співтворчість досягає мети, коли спільний цілеспрямований пошук педагогічної істини сприяє:

- піднесенню педагогічної свідомості на більш високий професійний рівень;
- полегшенню переходу від навчання до самонавчання;
- розвитку здатності адекватно сприймати власні індивідуальні якості, точно передбачати, як вони можуть впливати на вчинки й професійну поведінку;
- стимулюванню вільнодумства, максимального емоційного залучення кожного магістра до конкретної творчої ситуації;
- тренуванню чутливості й сприйнятливості до емоційного стану інших людей;
- отриманню нових навичок активного аналізу складних педагогічних явищ, внутрішніх властивостей та педагогічного досвіду, професійних вчинків, їх мотивів.

Отже, йдеться про створення стимулюючої системи навчання, яку магістрант сприймає як щось надзвичайне й життєво необхідне для роботи, де він міг би сам обирати такі види пізнавальної діяльності, за яких відбувається постійний пошук оптимальних, розрахованих на перспективу педагогічних рішень.

Критичний аналіз педагогічних аргументів, що висувуються на користь стимулюючої системи підготовки магістрантів, зумовлений переконаністю в тому, що тільки така система може сприяти створенню індивідуально-модифікованих форм професійної підготовки, працювати на розвиток індивідуально-творчих здібностей.

І ще одна особливість. Оскільки викладач працює в духовній сфері, мова має йти не стільки про навчання, скільки про активну його перетворюючу функцію, за якої педагогічні знання сприймаються через індивідуальний досвід слухачів, їхню потрібно-мотиваційну установку.

У цьому зв'язку реорганізація системи магістерської підготовки має починатися зі скасування існуючого стереотипу ставлення до майбутнього викладача як до опосередкованої особистості, з прискорення пошуку шляхів спонукання до професійного самовдосконалення магістрантів як яскравих і самобутніх індивідуальностей.

Дуже важлива умова успіху такої реорганізації: постійно працювати в магістратурі з усіма та з кожним окремо.

Психологи справедливо стверджують, що ми не є «іграшкою наших генів», «ані продуктом середовища», ми є і те й друге, а крім того, ми потенційні та свідомі творці, активні суб'єкти власного розвитку. Тому навчання не має зводитися до набуття знань і умінь, воно насамперед має розвивати здатність свідомо управляти своїми професійними діями, вказувати шляхи досягнення передбачуваних гідних педагогічних цілей, що висувуються, ґрунтуючись на прийнятих суспільством ідеалах і цінностях, з якими співвідноситься життєвий шлях у цілому.

Педагогічний процес у магістратурі ніколи не починається «з нуля». У слухачів добре розвинуте вибіркове й свідомо-критичне ставлення до запропонованого педагогічного знання, яке магістри або «присвоюють», або відкидають.

У ситуації професійної співтворчості, коли магістранти є суб'єктами активного впливу на хід педагогічного процесу, викладач і магістр разом піднімаються на новий ступінь творчості. Самі того не помічаючи, вони, за певних умов, є творцями нового педагогічного знання.

Тут неминуче спрацьовує важливий педагогічний закон: чим активніша участь магістрантів у творчо-перетворювальній педагогічній діяльності, тим швидше й успішніше навчання переходить у професійне самонавчання і самовдосконалення.

У цьому ми вбачаємо дуже важливу специфічну роль розвитку педагогічної творчості та професіоналізму.

Однак сам по собі процес розвитку професіоналізму та творчості непростий. Говорячи про складний взаємовплив мотиваційних і когнітивних компонентів на розвиток професіоналізму та педагогічної творчості у навчальній діяльності, необхідно всіляко уникати надмірного спрощення причинних зв'язків між ними. Справа в тому, що не завжди позитивна мотивація на навчальних заняттях у магістратурі однозначно сприяє творчому переосмисленню стереотипів у конкретних випадках і ситуаціях.

Ефективні внутрішні зв'язки цих компонентів опосередковуються через безліч інших впливів, включаючи усвідомлену творчу діяльність адміністрації, всього колективу вишу.

Не можна закривати очі й на той факт, що багато творчих викладачів у темпах підвищення професіоналізму усе ще залежать від далеко не творчих керівників, які інколи дозволяють собі заохочувати сірість окремих педагогів у викладанні, ставлячи їх на один щабель із талановитими й творчими викладачами. З цієї причини знецінюється багато нерозкритих, а часом і загублених педагогічних обдаровань.

Втім є всі підстави стверджувати: професійна співтворчість у процесі магістерської підготовки різко підвищує її результати, допомагає викладачеві розібратися у вічному запитанні: чому педагоги зі знанням, досвідом і навіть із щирим бажанням професійно працювати, успішно робити свою педагогічну справу роблять її по-різному.

Вчитися професіоналізму й співтворчості тільки за педагогічними підручниками – все одно, що намагатися оволодіти таємницями майстерності піаніста за самовчителем. Педагогічна співтворчість потребує великого емоційно-інтелектуального напруження, мобілізації уваги до людини, колективу, з яким викладач вступив у професійне спілкування. Велике значення має взаємне бажання суб'єктів педагогічного процесу у чомусь глибоко розібратися, переосмислити старий досвід і за переконливих доказів легко відмовитися від колишніх хиб та помилок.

Результати нашого дослідження доводять: з цією метою корисно й доцільно викладачам, які працюють з магістрантами, разом збиратися для повноцінного професійного діалогу, відвертого з'ясування актуальних проблем чи спірних питань, колективного аналізу різних позицій та концептуальних підходів до підготовки нової генерації викладачів вищої школи. Колективний обмін думками, пристрасне «боріння» різних сил, бажання звірити свої погляди й орієнтири не тільки з точки зору загально-педагогічних уявлень, але й з урахуванням колективної оцінки інших технологій викладання викликає прагнення критично осмислити власний досвід. У невимушеному професійному діалозі відбувається обумовлене чекання творчої взаємодії, результатом якої є професійна співдружність та особливий внутрішній духовний взаємозв'язок, а найголовніше – вправління в майстерності робити магістерський педагогічний процес захоплюючим і оптимальним з точки зору педагогічних цілей.

Виписати особливі ліки для кожної ситуації та для всіх обставин неможливо. Проте важливою є педагогічна умова, яка пов'язана з орієнтацією на обов'язкове діагностування різних типів магістрантів та їхніх професійних інтересів, проектування таких педагогічних засобів, за допомогою яких усі типи й групи магістрантів легко включаються в активний педагогічний процес в умовах магістратури.

З цією метою бажано виконати з магістрами одне нескладне міні-дослідження, звернувшись до них з таким, наприклад, запитанням: «До якої групи викладачів (за Я. Коломенським) Ви себе віднесете?».

Перша – позитивна. Викладач любить свою важку роботу і своїх слухачів, вважає їх своїми співробітниками, щиро виявляє це у своїй поведінці у словесній формі «тепло-тепло».

Друга – негативна («холодно-холодно»). Викладач цього типу не любить тих, з ким працює, і його робота йому обтяжлива. При цьому він відверто виявляє «негатив» у поведінці: рідко радить, але часто наказує; рідко допомагає – часто вимагає; неохоче хвалить – із задоволенням карає.

Третя – викладачі, які в душі люблять свою справу і своїх слухачів, але, спостерігаючи за ними, важко в це повірити (у душі – тепло, а зовні – «холодно»). Суворий погляд, вимогливий голос, стримані жести. Такий викладач зайвий раз не посміхнеться. Доброту й теплоту до людей виявити не вміє. О.С. Пушкін про таких викладачів писав: «Вздыхать и думать про себя: когда же черт возьмет тебя?»

Після спеціально організованого обговорення існуючих типів викладачів доцільно перейти до розв'язання найважливішого завдання: складання спеціальної програми професійного самовдосконалення для кожної з виявлених груп викладачів.

Висновки. Таким чином, організація навчальних занять, орієнтованих на розвиток професіоналізму майбутніх викладачів в умовах магістратури, потребує неабиякого особливого психолого-методичного забезпечення, активного використання досвіду таланови-

тих колег, їхньої майстерності педагогічного спілкування за формулою «тепло-тепло», налагодження професійної співтворчості з педагогічною аудиторією.

Список використаної літератури

1. Руссол В.М. Вивчення рівня професійної культури і потреб учителів як умова оптимізації післядипломної освіти / В.М. Руссол // Обрії. – 2001. – № 2. – С. 8–12.
2. Фуллан М. Сили змін. Вимірювання глибини освітніх реформ / М. Фуллан. – Львів: Літопис, 2000. – 269 с.
3. Савченко О.Я. Досвід реформування української освіти: уроки і подальший поступ / О.Я. Савченко // Шлях освіти. – 2010. – № 3. – С. 13–18.

Изложены концептуальные подходы к целенаправленной подготовке будущих преподавателей высшей школы в условиях магистерской подготовки.

Ключевые слова: преподаватель, магистерская подготовка, профессионализм, преподавание.

Presented are the conceptual approaches to the task-oriented training of Master's Degree students who will later work in higher educational establishments.

Key words: teacher; education on the level of Master's Degree; professionalism; teaching.

Надійшло до редакції 8.02.2011.